

Төлегенов А.Т.

1 курс магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: abyulai.0911@mail.ru

**ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ
ҚОҒАМДАҒЫ ҮШ ТІЛДІК САЯСАТ ТУРАЛЫ
ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРЛЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ**

Қазақстандағы үш тілдік саясаттың дамуындағы қоғамдық қатынасының рөлін анықтау және әлеуметтанулық зерттеу арқылы қазақ тіліндегі интернет-ресурстарындағы пікір таластарының әсері дәлелденді. Зерттеу міндеттері:

- тіл саясатының дамуындағы қоғамдық пікір мен қоғамдық қатынастың рөлін зерттеудегі әлеуметтанулық, социолингвистикалық, философиялық және басқа әлеуметтік концептуалды тәсілдерін анықтау;
- үш тіл саясатының білім беру және мәдениет салаларында енгізілуінің ерекшеліктерін қарастыру;
- Қазақстандағы тіл саясатының даму деңгейлерін және өзекті мәселелерінің мағынасын сипаттау;
- қазақ тіліндегі интернет-ресурстардың және оның ішіндегі электрондық БАҚ және әлеуметтік желілердің даму тарихының ерекшеліктері мен қиыншылықтарын айқындау.

Зерттеу жұмысының жаңалығы: Үш тіл мәселесі туралы қоғамдық пікірдің қазіргі таңдағы зерттеулері жоқтың қасы. Сонымен қатар, адамдардың көпшілігі белгілі бір мәселеге байланысты өз пікірін білдіргісі келсе, интернет кеңістігі арқылы жаза алады, оның ойын көрушілер ауқымы өте кең және де сол пікір арналған адамына тез жетеді. Үш тіл саясатына байланысты интернет-ресурсындағы қоғамдық пікірлерді зерттеулер жоқ. Алайда зерттеу жұмысының жаңалығы үш тіл саясатына байланысты интернет-ресурстардың қоғамдық пікірді контент және критикалық дискурс талдау арқылы зерттеуінде.

Тәжірибелік маңыздылығы: Қазақ тілдің құзыреттілігіне үш тілдік саясаттың әсері және де қазіргі таңда бұл саясат қалай қабылданып жатыр деген сұрақтар туындайды. Осындай сұрақтарға жауап беру мақсатында интернет кеңістіктегі белсенді қолданушылар, олардың ішінде ата-аналар, студенттер, мұғалімдер және т.б. үш тіл саясаты туралы талқылауда. Өйткені бүгінгі күні өз ойын ашық білдіруде интернет жақсы рөл атқарады, сол себепті де үш тілділік қызу талқылануда.

Түйін сөздер: қоғамдық пікір, үш тілдік саясат, тілдік саясатқа қоғамның қатынасы, интернет-ресурстар, контент-талдау, критикалық дискурс.

Tolegenov A.T.

Master of 1 course in sociology, al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: abyulai.0911@mail.ru

**Forming public opinion on the policy of trilingualism through
Kazakh-language Internet resources**

To define the role of the society attitude in the development of the trilingual policy in Kazakhstan and to reveal an influence of the discussion in the Kazakh-language Internet resources by means of the sociological research. The objectives of the research:

- to determine the sociological, sociolinguistic, philosophical and other social conceptual approaches to the research of the role of public opinion and attitude of the society in the development of language policy;

– to consider the features of adoption of the trilingual policy in the spheres of education and culture;
– to characterize the topical problems and stages of language policy in Kazakhstan;
– to reveal the peculiarities and difficulties of developing the Kazakh-language Internet resources, including electronic media and social networks.

Scientific novelty of the research: the diploma work is devoted to sociological study of the attitude formation process of the Kazakhstan society to the trilingual policy introduced by the state in education and culture. Such Internet resources as electronic media and social networks are chosen as an object of the research. It allows to study the discussion of the trilingual policy by the population and formation of public opinion on this issue.

Practical significance: in the work the need of studying the process of formation of the public opinion of the population about the trilingual policy is justified as conditions of its successful realization. On the basis of it recommendations about information policy in the matter are proposed. The necessity of conducting a content analysis and critical discourse analysis as methodologies of sociological research of the formation of the public opinion and in general the attitude of the society to the trilingual policy is proved.

Key words: public opinion, trilingual policy, attitude of the society towards the language policy, Internet resources, content analysis, critical discourse.

Төлегенов А.Т.

магистрант 1 курса, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: abybai.0911@mail.ru

Формирование общественного мнения о политике трехязычия через казахоязычные интернет-ресурсы

Цель исследований – определить роль отношения общества в развитии политики трехязычия в Казахстане и выявить влияние дискуссии в казахоязычных интернет-ресурсах посредством социологического исследования.

Задачи исследования:

- определить социологический, социолингвистический, философский и другие социальные концептуальные подходы к исследованию роли общественного мнения и отношения общества в развитии языковой политики;
- рассмотреть особенности внедрения политики трехязычия в сферах образования и культуры;
- охарактеризовать актуальные проблемы и этапы языковой политики Казахстана;
- выявить особенности и сложности развития казахоязычных интернет-ресурсов, включая электронные СМИ и социальные сети.

Научная новизна исследования: работа направлена на социологическое изучение процесса формирования отношения казахстанского общества к политике трехязычия, внедряемой государством в образование и культуру в последний год. В качестве объекта исследования выбраны такие интернет-ресурсы как электронные СМИ и социальные сети. Это позволяет изучить обсуждение политики трехязычия населением и формирование общественного мнения по данному вопросу.

Практическая значимость: в статье обоснована необходимость изучения процесса формирования общественного мнения населения к политике трехязычия как условия ее успешной реализации. На основании этого предложены рекомендации по информационной политике в данном вопросе. Также обосновывается необходимость использования контент-анализа и критического дискурс-анализа как методологии социологического исследования формирования общественного мнения и в целом отношения общества к политике трехязычия.

Ключевые слова: общественное мнение, политика трехязычия, отношение общества к языковой политике, интернет-ресурсы, контент-анализ, критический дискурс.

Кіріспе

Қазіргі таңдағы қоғамда тіл аспектілері ең негізгі және маңызды мәселе болып табылады. Тұлғаның әлеуметтік интеграция процесі кезінде тіл адамның әлеуметтенуіндегі бірден бір тәсіл ретінде рөл ойнайды. Қазіргі әлемде, соның ішінде кибер кеңістікте көп тілділік

құбылысы жаппай сипат алууда. XX және XXI ғасырларда жаһандану процесінің жылдам және қайтымсыз өсуіне байланысты шет тілдерді білу тек қана интеллигенциялар мен қоғамды билеуші элиталарға емес, сонымен қатар, басқа да әлеуметтік топтарға білу қажеттілігі артып отыр. Филология ғылымдарының профессоры В.М. Смокотиннің айтуынша, көпшілік

адамдардың екі тілді білуі иммиграцияға байланысты катал қажеттілік негізінде пайда болады деген. Олай болса, шет тілді үйрену көбінесе қолайсыз ортада және тіл тосқауылдарын өту арқылы жүзеге асады. Әлеуметтанушылар Б. Сеймуор және Дж. Дористің зерттеулеріндегі мәліметке сүйенсек, АҚШ еліндегі иммигрант отбасыларындағы балалар өз туған тілдерінде білім алу деңгейі төмен болса, шет тілді үйрену және әлеуметтенудің жаңа жағдайларына үйрену қиын және ұзақ уақытты алады. Осылайша, Латын Америка елінен келген иммигранттардың үлгерімдері төмен болғаннан кейін, зерттеушілерді, мектеп жасындағы балаларды көптілге үйрету баланың жалпы дамуына кері әсерін тигізеді деген қорытындыға келтірді. Бұл мәліметтер адамдардың тәжірибе барысындағы тіл үйренудегі жетістіктердің әр түрлі қиындықтарын көрсетеді (Назарбаев, 2014).

Алайда канадалық нейрохирург У. Пенфильд кішкентай жастағы балалардың шет тілді үйрену қиындықтары теориясын жоққа шығарды. Бірнеше тілдерде сөйлейтін балаларды тестілеу барысында, ол балалар өздерінің құрдастарын ақыл-есі жағынан асып түсіп және тілді үйренуге тікелей қатысы жоқ әр түрлі дағдыларда жоғарғы нәтиже көрсеткен болатын (Смокотин, 2012б, 30). «Билингвтер» деп аталатындарды тәрбиелеуде ата-аналардың қызығушылықтарын бүгінгі күні әр түрлі коммерциялық ұйымдар қолдау көрсетеді.

Тілдердің плюрализм қағидасы ең көп танымал болған территория Европалық одақ. Бұл жерлерде мультимәдениет қоғамын құру жолында бірнеше қиыншылықтар болғанымен, көптілді білу қазіргі және табысты Европалық одақ азаматының ең маңызды қасиеті ретінде мойындалған. 1996 жылдан бастап Европа одағына мүше елдердің халықтары арасындағы мәдени және тілдік кедергілерді жеңілдету әрекеттері белсенді түрде жүзеге асты. Уақыт өте келе, Европалық одақтың заң шығарушылары әр европалық кем дегенде екі тілді білу керек деген нәтижеге келді. Көптеген зерттеушілер көптіл концепциясын Европалық одақтың «жарқын бейнесінің» саясаты және мәдениеттің ерекшелігін бейнелейді деп белгілеп көрсетеді. Европалық одақ басшыларының ең маңызды мақсаты көптілділік қағидаларын заң шығару деңгейінде бекітіп ғана қоймай, «бір тіл менталитетін» одақтағы қарапайым азаматтар деңгейінде түбірімен жою көзделген (Назарбаев, 2014).

Негізгі бөлім

Тарих бойынша көп тілділік қоғам элитасының артықшылығы болатын, өйткені, білім алу және саяхат жасау кедейлер мен халықтың тұрмысы төмен жіктердің қолы жетпейтін. Осы себепке байланысты қоғамда көп тілділікке байланысты көп адамдардың қолы жетпейтін ерекше құбылыс ретінде пікірлер қалыптасты. Тұрғындарды шет тілдерді сапалы оқытуда заң шығарушылар білім беру тәсілін толығымен өзгерту керек болды. Қазіргі жаңа интерактивті технологияларды қолдану арқылы, бала өмірінің бастапқы этаптарында ғана емес, сонымен қатар үздіксіз өмір бойы білім алу мүмкіндігі пайда болды. 1995 жылы Европарламент Европалық одақтың әр мектеп оқушыларын өздерінің ана тілдерінен бөлек кем дегенде екі шет тілін үйрену керектігін мәлімдеді. Сонымен қатар, көптілділікке байланысты қоғамдық пікірді жақсарту және тіл саясатының әртүрлілігін қолдау мақсатында әр түрлі жобалар қабылданған болатын. Университеттер европалық билингвизмнің қалыптасуында орталық рөлді ойнады. Көптілділікті қолдау үшін жасалған әр түрлі семинарлар, конференциялар және мәдени шаралар кең ауқымда баспасөздерде және басқа да бұқаралық ақпарат құралдарында жарық көрді.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін қоғамда екі тіл орын алған болатын, бірақта әлемдік тенденцияға, өзгерістерге және жаһандануға байланысты «2011-2020 жылдарға арналған Тілдердің дамуы мен жүзеге асуының мемлекеттік бағдарламасына» сәйкес 2019 жылға дейін білім беру жүйесі үш тілге өтіп болу керектігі айтылған.

Қазіргі таңда тілдік плюрализм қағидаларын тіпті дәстүрлі мономәдениет саясатын ұстанушы елдер мойындап жатыр. Алайда, тәжірибе көрсеткендей тілдердің көптілдік саясатының нәтижелі болу әрекеті кей кездері айтарлықтай қиындықтармен байланысты болады. Европалық одақтың бар болуы шын мәнінде ресми тілдер сандарының көп болуымен шиеленіседі. Бірақта, ресми тілдер әрдайым бір бағдар бойында орналаспайды, кейде тілдердің теңсіздігі орын алады.

Қазақ тілін өркендеуін жүйелі мемлекеттік шараларының іске асырыла бастауы. Мемлекеттік тіл саясатының негізгі міндеті республика ауқымында қазақ тілінің тұтастығын сақтау болып табылады. Оның мәнісі мынада: мемлекеттік тіл бір аймақта үстемдік етіп, ал екінші бір аймақта толық іске қосылмай

қалуына жол бермеу. Оңтүстік аймақта өзбек тілі, солтүстік аймақта орыс тілі қолданыста басымы болып қалмауына, яғни мемлекеттік тілді барлық аймақта теңдей болуын қадағалау. Ал, екінші мәселе – қазақ тілінің өмірдің барлығы салаларында қолданылу қажеттілігі. Бірақ ол әліде болса азаматтарымыздың және мемлекеттік ұйымдарының қарым-қатынастарында тиісті дәрежеде қолданыс таппай келеді. Мемлекеттік тіл саясатының басты бағыттарының бірі – мемлекеттік тілді барлық азаматтардың арнайы белгіленген көлемде меңгеру үшін жағдай туғызу болып табылады. Осы мақсатта халық топтарының этикалық, демографиялық, кәсіби ерекшеліктеріне сәйкес ақысыз оқыту орталықтарын құру қажет т.б. іс-шараларды жүзеге асыру қолға алынууда.

Корпаративтік әдіс саяси-құқықтық тәжірибеде әр елде тілдің дамуын және тіл саясатының бірнеше варианттарын көрсетеді. Тіл саясатын жүргізуге шетелдік озық тәжірибелерге көңіл қойып, зер салған жөн.

Осыдан бір хасыр бұрын ұлы Абай «Орыстың ғылымы, өнері – дүниенің кілті, оны білгенге дүние арзанырақ түседі» – деген еді. Рухани атамыздың бұл өсиетінің маңызы бүгінде жойылған жоқ. Орыс тілінің қызмет аясының сақталуы Қазақстанның интеграциялық процестерге бет алуымен, ТМД елдерімен біртұтас мәдени және білім беру кеңістігін сақтауы арқылы қамтамасыз етіледі. Еліміздің тіл Заңының ең басты қасиеттерінің бірі, оның демократиялық сипатында. Оның «Осы Заңын реттейтін мәселесі» деп аталатын екінші бап айқын дәлелдеп тұр. Онда былай делінген: «мемлекеттік, мемлекеттік емес ұйымдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметінде тілдерді қолдануға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар осы Заң реттейтін мәселе болып табылады. Осы заң жеке адамдар арасындағы қатынастарда және діни бірлестіктерде тілдердің қолданылуын реттемейді».

Басқаша айтқанда, мемлекеттік тіл барлық уақытта әрбір азаматқа зорлықпен таныла бермейді. Азаматтардың жеке қатынастарында және діни уағыздарда тілдің еркіндігі сақталады. Заңның демократиялығы, міне, осында.

Тіл Заңның орындауда мемлекеттік ұйымдар мен өзін-өзі басқару органдарында елеулі тірліктер жүзеге асуда. Республиканың барлық облыстарында іс-қағаздар жүргізу мемлекеттік тілге көшті және әрбір органның құқықтық міндеттері анықталды. Заңның 23-бабын-

да «нақты мамандар мен қызметтегі адамдар үшін қазақ тілін білу міндетті» деп көрсетілді. Заңда Қазақстан Республикасында тілдердің қолдануының құқықтық негіздері, мемлекеттік олардың оқып-үйрену мен дамыту үшін жағдай жасау жөніндегі міндеттері белгіленген, сондай-ақ заң еліміздегі барлық тілге бірдей құрметпен қарауды қамтамасыз етеді. Қалай болғанда да негізгі жұмыстар «Тіл туралы» Заң талаптарына сәйкес жүргізілуі тиіс. Бұл мәселеде біраз кемшіліктері жол беріліп отыр. Мәселен, осы Заңның 4-бабында мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісі және іс-қағаздарын жүргізу тілі екені айқын жазылған. Ал, осы Заңның «Тілдердің қолданылуы» деген 8-бабына сәйкес мемлекеттік тіл Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, ұйымдарының және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының жұмыс және іс-қағаздарын жүргізу тілі болып табылады. Өкінішке орай, іс жүзінде бұл талаптарға әзірге қол жеткізе алмай келеміз.

Көп тіл қағидасы әлемдік тілдердің жүйесіне әсері туралы айтылғанда С.К. Гураль және В.М. Смокотин А.де Сваананың концепциясын қарастырады. Осыған сәйкес, алты мың тілдер бір жүйеге келістірілген. Де Сваан әлем тілдерін иерархиялық топтарға бөліп, соның ішіндегі жоғарғы деңгейді гиперорталық тілдер алады.

Осындай тілдерді бөлу көп тіл саясатын тіл және білім беру салаларында жүзеге асыру қиындықтарымен түсіндіріледі. А.де Сваанның мәлімдеуінше иерархияның жоғарғы деңгейінде тілдерді үйрену жиі болады дейді. Оның ойынша, жоғары «коммуникативті потенциалына» ие адамдар тілдерді үйрену үшін ресурстар салуды дұрыс көреді дейді. Қазіргі уақытта үйренуі бойынша әлемде ең танымал бірінші шет тілі ағылшын тілі болып табылады. Г. Уиддоусон ағылшын тілі жер шары бойынша шынайы тіл ретінде тарап жатқан жоқ, виртуальды тарап жатқан сияқты, өйткені, оның нормалары көп жағдайда қабылданбайды және сақталмайды, оның бейімделуі жүзеге асады деп көрсеткен болатын (Разумова, 2013: 21).

Ағылшын тілінің кең тарауы, соның ішінде интернет желісі арқылы тарауы көптеген дамыған және дамушы елдердің азаматтары үшін күнделікті өмірлеріне айналып, «көп ұқсастылық» феномені пайда болады. Алайда, С.К. Гураль және В.М. Смокотин халықаралық тілді коммуникативті мақсат үшін қолдану мәдени ұқсастықты білдіру үшін ұлттық тілдің

жойылуына әкелмейді деп белгілеп айтады. Индивидуальды көп тілдің тұрақтылығы екі және бірнеше тілдердің қолдану саласындағы диглоссидің (билингвизмнің ерекше түрі, белгілі бір территорияда немесе қоғамда екі тілдің немесе бір тілдің екі формасы қатар өмір сүруі) бөліну жағдайында жүзеге асады (Гураль, 2014: 4-9).

Кәсіби тілдердің дамуын айта кету керек, оған себеп көпшілік елдерде қолдау тапқан халықаралық жүйенің стандартизациясы. Мысалға, IT-технология саласында көптеген терминдер басқа тілдерге аударылмайды және де кәсіби жаргон сөздердің өзі ағылшын тілі жүйесінен алынған кірме сөздер болып табылады.

Көптеген ғалымдар мен саяси қызметкерлер ағылшын тілінен алынған кірме сөздердің көптігіне шын мәнінде алаңдап отыр, алайда, А.В. Плотниковтың мәлімдеуінше қазіргі замандағы жаһандану жағдайында бұл табиғи процес деп көрсетеді (Плотников, 2016: 55-56).

Осыған сәйкес Қазақстанда білім беру жүйесінде тіл саясатына байланысты көптеген өзгерістер болып жатыр, соның біреуі білім беру жүйесіне үш тілді енгізу. 2017 жылдың наурыз айында Білім және ғылым министрі үш тілге өту саясатын жариялағаннан кейін, интернет кеңістіктегі ақпараттық сайттарда бірнеше талқылаулар мен хабарламалар пайда болған еді.

Соған сәйкес зерттеудің өзектілігі қазіргі таңда елімізде әлемдегі білім берудің қазіргі кездегі маңызды мақсаты – түлектерді халықаралық сапалық көрсеткішке жеткізу, көптұғырлы тілдік компетенцияға бағдарлау, яғни мемлекеттік тілді, ана тілін және шет тілдерін игеру арқылы көптілділікке негізделген полимәдени сананы дамыту болып табылады. Осы орайда үштұғырлы тіл идеясы тілдік саясаттың жаңа тұрпаты ретінде пайда болмағанын, ол заманауи қажеттіліктен туындаған қажеттілік екенін ескерген жөн сияқты. Бірнеше тілді меңгерген мемлекеттер мен халықтар өзінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтеді. Бұл Қазақстанды бүкіл әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде танытудың басты факторы болып табылады. Яғни: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлт-аралық қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға кіру тілі. Мемлекеттік

тілді дамыта отырып, орыс тілін қолдаймыз, ал ағылшын тілін үйренеміз (Шаукенова, 2015: 12).

XXI ғасырда жаһандану процесінің өсуіне байланысты шет тілдерді білу тек интеллигенция және қоғамдағы билік элитасына емес, сонымен қатар, басқа адамдарға да қажет болып отыр. Қазақ тілдің құзыреттілігіне үш тілдік саясаттың әсері және де қазіргі таңда бұл саясат қалай қабылданып жатыр деген сұрақтар туындайды. Осындай сұрақтарға жауап беру мақсатында интернет кеңістіктегі белсенді қолданушылар, олардың ішінде ата-аналар, студенттер, мұғалімдер және т.б. үш тіл саясаты туралы талқылауда. Өйткені бүгінгі күні өз ойын ашық білдіруде интернет жақсы рөл атқарады, сол себепті де үш тілділік қызу талқылануда.

Электрондық БАҚ-тарда үш тіл саясатын жариялануы және үш тілділік туралы оқырмандардың ойлары, үш тіл саясатын жүзеге асыру үшін ұсыныстары қандай деген зерттеу сұрақтарына жауап іздеу мақсатында 2017 жылдың 1 наурыз бен 30 қараша айлары аралығында «үш тіл саясаты» туралы Conter Zero интернет статистикасы бойынша ең танымал алты ақпараттық сайттарға (nur.kz, tengrinews.kz, ratel.kz, informburo.kz, 365info.kz, caravan.kz) қазақ және орыс тілді нұсқаларына салыстырмалы түрде контент-талдау және сол сайттардағы пікірлерге критикалық дискурс талдау жасалған болатын. Алты ақпараттық сайттарда «үш тіл саясатына» қатысты орыс және қазақ тілінде 108 хабарламалар мен талқылаулар алынды. Бұл мәселе Қазақстанда бұрын зерттелмеген. Отандық зерттеушілерден З.К. Шаукенова, С. Садуақас тіл мәселелерін әлеуметтанулық тұрғыдан қарастырған. Ал қазақ тіліндегі электрондық БАҚ-тарына Серік Бейсембаев «Қоғамдық-саяси бағыттағы қазақ тілді сайттарға контент-талдау» атты тақырыбында алғашқылардың бірі болып контент-талдау жүргізген болатын.

Талдау барысында ақпараттық сайттардың қазақ тіліндегі нұсқаларында «үш тіл саясаты» туралы 49 хабарламалар мен талқылаулар болса, орыс тілді нұсқаларында 59 болды (Гумбольдт, 2012: 22). 1-кесте бойынша үш тіл саясатына қатысты қазақ тілінде көп хабарламалар жариялаған www.nur.kz сайты болса, ал орыс тілді нұсқаларында www.informburo.kz сайты болды. www.informburo.kz және www.ratel.kz сайттарында қазақ тілі нұсқасы жоқ.

1-кесте – Үш тіл саясатына байланысты ақпараттық хабарламалардың саны

Сайттың атауы	Жарияланымдар		
	Қазақша	Орысша	Жалпы саны
Nur.kz	19	8	27
Informburo.kz	-	14	14
Tengrinews.kz	7	11	18
365info.kz	15	7	22
Caravan.kz	8	12	20
Ratel.kz	-	7	7
Барлығы	49	59	108

Ақпараттық сайттардағы хабарламалар мен талқылауларға контент-талдау үшін келесі категориялар алынып, сандық талдау жүргізілді:

- белгілердің саны (аралықсыз),
- қарап шығу саны,
- мақаланың авторлық құқығы,
- басылым авторы,
- мақаланың түрі.

2017 жылдың наурыз айында Білім және ғылым министрінің мәлімдемесі бойынша интернет кеңістікте бұл мәселе бойынша сәуір айында қызу талқыға түскен болатын (Юсселер, 2015: 200). Зерттеу барысында алты ақпараттық сайттың қазақ тілі және орыс тілі нұсқаларында сәуір айында үш тіл саясатына байланысты ақпараттық хабарламалар жиі шығып тұрған. Ал мамыр айы мен маусым айында екі немесе төрт хабарлама жарыққа шыққан. Ал басқа айларда үш тіл саясаты бойынша жарияланымдар төмендеген (Тард, 2010: 24-32). Талдау барысында сәуір айында сайттардың көптеген оқырмандары негативті көзқараста болады, яғни үш тілде білім беру процесіне қарсы болады. Ал қыркүйек және қазан айларында үш тілді енгізу саясатына деген көзқарастары өзгере бастайды (Байер, 1968: 402). Бұл құбылысты оқырмандар, ата-аналар, мұғалімдер және т.б. сол мәселе

бойынша дұрыс ақпараттанбауының себебі деп түсіндіруге болады. Яғни бұл саясатты интернет кеңістікте дұрыс жеткізе алмауында.

Контент талдау барысында үш тіл саясаты тақырыбы бойынша материалдарын қарап шығу көрсеткіші тіркелді. Төмендегі 2-кесте бойынша www.nur.kz сайтынан басқа сайттарда қарап шығу көрсеткіші белгілеп көрсетілген (Густав, 2011: 238). Талдау барысында бір мақаланы кем дегенде (минимум) оқырмандар үш рет қарайды екен. Ал максимум 35903 рет қарап шығады екен (Бодаргус, 1951: 265). Үш тіл саясатына қатысты жарияланымдарды қарап шығу көрсеткіші бойынша www.tengrinews.kz сайтына тиесілі. Яғни қазақ және орыс тілді оқырмандардың көбісі жаңалықтарды tengrinews.kz сайтынан оқиды (Штампс, 1968: 452). Барлық материалдарды қарап шығу көрсеткіштері жоғары. Алайда, қарап шығу санына байланысты сайттардың қазақ және орыс тілді нұсқаларын салыстыруда жаңалықтарды қарап шығу санының жоғарғысы орыс тілді нұсқаларына тиесілі. Бұл ақпараттық сайттарды белсенді түрде қолданатын оқырмандардың қазақ тілін білмеуімен және сайттардың қазақ тілді нұсқаларының танымалдығының аздығымен түсіндіруге болады (Шумпетер, 2015: 54).

2-кесте – «Үш тіл саясаты» тақырыбы бойынша материалдардың қарап шығу көрсеткіші

Сайттың атауы	Орташа қарап шығу көрсеткіші			Минимум		Максимум	
	Қазақша	Орысша	Жалпы	Қазақша	Орысша	Қазақша	Орысша
tenrinews.kz	1205	3378	4583	155	3	3925	35903
informburo.kz	-	1790	1790	-	201	-	10658
ratel.kz	-	6330	6330	-	95	-	29170
365info.kz	691	4730	5421	22	605	3494	22172
caravan.kz	315	1438	1753	91	432	912	4237

Сандық талдау барысында ақпараттық сайттарда «үш тіл саясаты» бойынша жарияланымдарды сайттың жеке материалы және басқа интернет – сайттардан алынған ақпараттар деп бөлуге болады (Чарльз, 1966: 254). Төмендегі кестеден көріп отырғанымыздай, тек www.sagavan.kz сайты ғана басқа интернет сайттарынан алынған ақпараттарына сілтеме көрсетіп, мақаланы жариялайды. Ал қалған сайттар жариялаған мақалаларының жартысынан көбісін өзінің жеке материалы деп айтуға еш күмән келтіргізбейді (Горшков, 2012: 383).

Ақпараттық сайттардың қазақ және орыс тілді нұсқаларында оқырмандардың «үш тіл саясаты» бойынша пікірлеріне критикалық дискурс талдау әдісі қолданылған болатын. Критикалық дискурс талдау ақпараттық сайттардағы оқырмандардың ментальды бейнесін көруге, пікірлерінің айтылу механизмдерін және оны жеткізудің дұрыс оқылуына көмектеседі (Садуақас, 2009: 16-25). Критикалық дискурс талдауға лингвистикалық және риторикалық элементтер кіреді. www.365info.kz сайтынан бөлек бес ақпараттық сайттардағы оқырмандардың қазақ және орыс тілді нұсқаларының жалпы пікірлеріне критикалық дискурс талдау жасалып, екі макропропозицияға бөлінген болатын. Біріншісі үш тіл саясатының енгізілуін қолдайтындар, ал екіншісі қарсы пікір деп бөлінген болатын (Смокотин, 2012: 4-32). Ақпараттық сайттың қазақ тілді нұсқаларында үш тіл саясатының енгізілуін қолдайтын пікір мыналар:

– Қазіргі жаһандану кезінде үш тіл білу өте керекті нәрсе, өйткені балаларымыз жақсы өмір сүріп, білімді болғанын қаласақ үш тілде білім беру дұрыс;

– Үш тілді білу қазіргі кездегі басты шаруалардың бірі болып кетті, сол себепті дұрыс жол деп ойлаймын;

– Меніңше жақсы ой. Себебі барлығымыз білетіндей дамыған заманда шет елден білімін толықтыратын, тәжірибе алмасатын білімді азаматтарымыз көп. Сондықтан үш тілді білу шарт.

Оқырмандар үш тіл саясатының қазіргі әлемде өзгерістерге байланысты, үш тілді өз балаларына үйрету өте керекті және пайдалы екенін айтады (Коробайников, 2013: 22). Және де осы саясаттың енгізілуін жаһандану процесімен тікелей байланыстырып мәлімдейді. Сонымен қатар, интернеттің арғы жағында пікір жазып отырған ата-аналар, мұғалімдер, оқушылар және т.б. үш тілді білсе, болашағы жарқын және кепілді болады және де шет елдерде емін-еркін тұрып, жақсы білім алуына толықтай келісіп үш

тіл саясатының енгізілуінің дұрыстығын айтады (Шаукенова, 2010: 12-20). Ал сайттың орыс тілді нұсқаларында үш тіл саясатын қолайтын пікірлер мыналар:

– Бәсекеге қабілетті болу үшін, біз өз мүмкіндігімізден көбірек істеуіміз керек;

– Адамдарды түсінбеймін. Үш тіл қазіргі таңда керек. Ия олар белгілі бір өзгерістерден қорқады, бірақ жүйені толығымен өзгертпесек бізге артта қалып қою қаупі бар;

– Қазіргі уақытта ағылшын тілі кеңістігінде көптеген ғылыми ақпараттар бар.

Орыс тілі нұсқаларында оқырмандар ағылшын тілінің маңыздылығы мен оның әлемде қандай орын алатынын ескере отырып, үш тіл саясатының толықтай енгізілуіне қарсы емес. Сонымен қатар, оқырмандар өзгерістерден қорықпай, оны жүзеге асуына қолдау көрсету керектігін белгілеп көрсетеді (Биекенов, 2006: 52).

Ақпараттық сайттардың қазақ тілді нұсқаларында үш тіл саясатының енгізілуіне қарсы пікірлер мыналар:

– Қазақшаны 25 жылда білмесе, ағылшынша қанша уақыт оқиды?;

– Қазақ тілі көлеңкеде қалып бара жатыр;

– Онсыз да сабақтары өте қиын. Енді қалғаны осы жетпей тұр еді...; Оданда кітаптардағы қателерін жөндей ме...

Қазақ тілді оқырмандар үш тілді енгізбес бұрын, ең алдымен қазақ тілін толығымен үйреніп алу керек және қазақ тілі көлеңкеде қалып бара жатқанын айтады (Хасенов, 2013: 45-52). Бұл үш тілді енгізу арқылы қазақ тіліне көп көңіл бөлінбейді және де ол қазақ тілінің құзіреттілігі төмендеп кетеді деген қорқынышты білдіреді (Сулейменова, 2014: 3).

Ал орыс тілді нұсқаларындағы қарсы пікірлер:

– Мамандар үлкен рөл ойнайды. Көптеген ақша бөліп, мемлекеттік тілді үйрете алмады. Енді келіп үш тілде сабақ беретін мұғалімдерді таппақ;

– Қазақ тіл туралы көптеген мәселелер бар, ал олар енді қалғаны ағылшын тілін енгізбек. Одан да мұғалімдердің жалақысын көтермей ме?!

– Ертеңге болашақта химия және физика сабақтары ағылшын тілінде балама пайдасы бола ма? Бес жылдан кейін қытайша оқымайтынымызға кім кепіл? Ата-аналарға ағылшын тілін үйрену керек пе?

Яғни орыс тілді оқырмандар қазіргі реформалардың тез өзгеруін сынға алып, олардың тұрақты түрде жұмыс жасамайтынын ай-

тады (Липман 2004: 96). Білім және ғылым министрлігі бастауыш сыныптан бастап үш тілде сабақ беретінін мәлімдегеннен кейін, кішкентай балаларға ата-аналар ағылшын тілін білмесе, сабақты қалай түсіндіреді деген сұрақтар оқырмандарды мазалап отыр (Нозль-Нойман, 1996: 125). Белгілі бір сабақтар тек ағылшын тілінде оқытылғаннан кейін, ол сабақтар балаға болашақта пайдасын тигізетініне ата-аналар күмән келтіріп және мұғалімдердің жалақысын көтеру керектігін көрсетеді.

Қазақ және орыс тілді оқырмандардың үш тіл саясатын қолдайтындарына салыстырмалы талдау барысында жаһандану процесінде ағылшын тілінің маңыздылығын, балалардың ағылшын тілін үйрену арқылы болашақтарына кепілдік беретінін, тілдерді үйрену арқылы ғылымның дамуына әсер етуінде ортақ пікірлерге келетінін белгілеп айта кету керек (Назарбаев, 2012: 1-5). Ал үш тіл саясатына қазақ және орыс тілді нұсқаларындағы қарсы пікірлерге талдау жасау барысында ешқандай айырмашылық жоқ, өйткені екі тілде де айтатын қорқыныштары мен күмәндарының барлығы бірдей болып шықты (Бондаренко, 2006: 19-21). Сонымен қатар қазақ тілді нұсқаларында тек ғана қазақша пікірлер жазылған жоқ, сонымен қатар орыс тілінде де пікірлер жазылған. Және де бұл орыс тіліндегі нұсқаларында да байқалады (Тамерьян, 2014: 460). Қазақ тіліндегі материалдарды орыс тілді адамдар да оқып өз ойын білдіре алады және де керісінше, яғни орыс тіліндегі материалдарды қазақ тілді оқырмандар оқып өз ойын қазақ тілінде білдіріп қалдыра береді.

Қорытынды

Қазақ және орыс тілді сайттардағы оқырмандардың пікірлеріне салыстырмалы талдау барысында тіл саясатының дамуы бой-

ынша мынандай ұсыныстар келтірді. Үш тілді енгізу саясатының тез, әрі сапалы еместігіне оқырмандардың көпшілігі назар аударып, кезең-кезеңмен жүргізу керектігін айтады. Яғни белгілі бір дәрежеде бұл процес оқушыға, ата-анаға және мұғалімдерге де кері әсерін тигізуін айтады. Көптеген ата-аналар қазіргі таңда ағылшын тілін білмейді. Сол себепті үй тапсырмасын ата-аналар өз балаларына қалай түсіндіру керектігін білмей, сапалы білім болмайды деген күдікте.

Білім беру жүйесінде үш тілге өту үшін жақсы мамандарды дайындау керек. Қазақстанда кейбір арнайы мектептерде ғана үш тілде сабақ беріледі. Ал басқа мектептерде үш тілде білім беретін мұғалімдер жоқтың қасы. Осыған орай, оқырмандар ең алдымен үш тілде өте сауатты білім беретін мамандар керектігін айтады.

Ауылдық жерлерде үш тілді енгізу саясатын мұғалімдердің тілдік білімін көтеру керек. Ауылдық жерлерде мектептерде үш тілде сабақ беру үшін белгілі бір дәрежеде мұғалімдерді дайындау қажет. Ол үшін арнайы бағдарламалар құрып, мұғалімдердің жалақысын көтеріп ауылдық жерде жұмыс жасау үшін барлық жағдайын қарастыру қажет.

Білім беру жүйесінде үш тілде сабақ беру әдіснамасы мен әдістерін құру. Ол үшін екі немесе одан да көп тілге негізделген басқа елдердің білім беру жүйесіндегі әдістер мен әдіснамасына сүйене отырып, өзіміздің мәдениетімізге, салт-дәстүрімізге байланысты құру қажет.

Үш тілді қолдайтындар әлем өзгеріп жатқанын және де жаһандану процесіне кіру мақсатында үш тілдің маңыздылығын түсініп, білім беру жүйесінде балалардың үш тілді білуін болашаққа бастар жол деп түсінеді. Сол себепті үш тілді меңгеру қабілеті өзінің болашағын Қазақстан қоғамының дамуымен байланыстырады.

Әдебиеттер

- 1 Bogardus E.S. The Making of Public Opinion. N.Y.: Association press, 1951. – 265 p.
- 2 Bauer R.A., Greyser S.A. Advertising in America: The Consumer View. – Boston: Harvard University, 1968. P. 398-399.
- 3 Charles S.Johnson Shadow of the Plantation Chicago: University of Chicago Press, c. 1934/reprinted 1966. – 254 p.
- 4 Gustave Le Bon The Psychology of Politics and Social Defense: Academy project. – 2011.–238p.
- 5 Stamps W. Public Sociology: Research, action and change. – Chicago press, 1968. – 452 p.
- 6 Биекенов К.У. Язык как социальный институт // «Пути реализации основных приоритетов». – Алматы: КазНПУ им.Абая, 2006. – С. 15-25.
- 7 Бисембаев С. «Контент-анализ казахскоязычных сайтов общественно-политической направленности» Аналитический доклад. – Алматы, 2013. – С. 8.
- 8 Бондаренко Т.А. Виртуальная реальность: социально-философский анализ. – Ростов н/Д., 2006. – С. 15-19.

- 9 Смокотин В.М. Европейское многоязычие: от государств-наций к многоязычной и поликультурной Европе. – Томск: Издательство Томского университета. – 2012. – с. 4-32.
- 10 Горшков М.К. Общественное мнение: История и современность. – М.: Политиздат, 2012. – 383 с.
- 11 Гумбольдт В.Ф. Тіл білімінің таңдамалы еңбектері. Лингвистикадағы еңбектер жинағы. – 149-159 б.
- 12 Гураль С.К., Смокотин В.М. Язык всемирного общения и языковая и культурная глобализация // Язык и культура. – № 1 (25). – 2014. – С. 4-9.
- 13 Коробайников В.С. Генезис и особенности духовного общения через средства массовой информации. – дис. д-ра филос. наук. – М., 2013. – С. 569-575, 590.
- 14 Разумова Л.В. Политика мультикультурализма и современные этнокультурные и языковые процессы (Электронный ресурс) http://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/4_razumova.pdf, с.21-27.
- 15 Липман У. Общественное мнение. – М., 2004. – с.16.
- 16 Назарбаев Н.Ә. «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Жолдауы. – 14.12.2012. – С. 1-5.
- 17 Нозль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания. – М., 1996. – С. 59-69.
- 18 Плотников А.В. Глобализация и устойчивость языков // Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 6. – С. 55-56.
- 19 Послание Главы государства Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» // Наш Костанай. – 2014, 21 января. – С. 2-16.
- 20 Садуақас С. Языковая социализация и формирование социального поведения личности. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 392 б.
- 21 Садуақас С. Повышение статуса социологии языка как процесса: дис.д-ра соц. наук. – 2009. – 163 с.
- 22 Юсселер М. Социоллингвистика. Язык как социальное явление / перевод с нем. Ю. А. Двухжилова; под ред. Жлуктенко Ю.А. – Киев: Вища школа, 2015. – 200 с.
- 23 Сулейменова Э.Д. Очерк политики языкового Ренессанса в Казахстане // Вестник КазНУ. Сер.филологическая. – Алматы, 2014. – №4(76). – С. 30-35.
- 24 Тамерьян Т.Ю. Языковая модель поликультурного мира: интерлингвокультурный аспект: дисс. д-ра филол. наук. – Нальчик, 2014. – С. 460.
- 25 Тард Г. Общественное Мнение и толпа // Социология толп. – М.: Ин-т социология РАН, КСП+, 2010.
- 26 Швейцер А.Д. Теория перевода статус проблемы аспекта – М. Наука, 2014. – 215 б.
- 27 Хасенов Е.А. Социоллингвистические проблемы урбанизации (по материалам исследования языковой эволюции г. Алматы от основания до обретения независимости). – Алматы, 2013. – С. 25-28.
- 28 Шаукенова З.К. Социальное взаимодействие этносов в современном казахстанском обществе. – Астана, 2010. – С. 10.
- 29 Шаукенова З.К., Ракишева Б.И. Государственный язык в сфере государственного управления // Казахстан-Спектр. КИСИ при Президента РК. – 2015. – №2. – С. 10-15.
- 30 Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. <http://www.bibliotekar.ru/capitalizm-socializm-demokratiya/40.htm>, С. 54.

References

- 1 Bauer R.A., Greyser S.A. (1968) Advertising in America: The Consumer View. Boston: Harvard University, pp. 398-399.
- 2 Biekenov K.U. (2006) Jazyk kak social'nyj institut [Ways of realizing the main priorities]. Almaty: KazNPU im.Abaja, pp.15-25.
- 3 Bisembaev S. (2013) Kontent-analiz kazahskojazychnyh sajtov obshhestvenno-politicheskoy napravlenosti» Analiticheskij doklad [Content analysis of Kazakh-language socio-political sites» Analytical report]. Almaty, p.8.
- 4 Bogardus E.S. (1951) The Making of Public Opinion. N.Y.: Association press, p.265.
- 5 Bondarenko T.A. (2006) Virtual'naja real'nost': social'no-filosofskij analiz [Virtual reality: social and philosophical analysis]. Rostov on-Don, pp. 15-19.
- 6 Charles S.Johnson (1966) Shadow of the Plantation Chicago. University of Chicago Press, p.254.
- 7 Gorshkov M.K. (2012) Obshhestvennoe mnenie: Istorija i sovremennost' [Public opinion: History and modernity]. M.:Politizdat, p.383.
- 8 Gumbol'dt V.F. (2012) Til biliminiñ tandamaly enbektepi [Selected Works on Linguistics], pp. 149-159.
- 9 Gural' S.K., Smokotin V.M. (2014) Jazyk vsemirnogo obshhenija i jazykovaja i kul'turnaja globalizacija [Language of world communication and language and cultural globalization]. Language and Culture, no 1, (25), pp. 4-9.
- 10 Gustave Le Bon (2011) The Psychology of Politics and Social Defense: Academy project. p.238.
- 11 Hasenov E.A. (2013) Sociolingvisticheskie problemy urbanizacii (po materialam issledovaniya jazykovoj jevoljucii g.Almaty ot osnovaniya do obretenija nezavisimosti) [Sociolinguistic problems of urbanization (based on the research of the language evolution of Almaty from the ground up to gaining independence)]. Almaty, pp.25-28.
- 12 Jusseler M. (2015) Sociolingvistika. Jazyk kak social'noe javlenie [Sociolinguistics. Language as a social phenomenon]. Kiev, p.200.
- 13 Korobajnikov V.S. (2013) Genезis i osobennosti duhovnogo obshhenija cherez sredstva massovoj informacii: dis. d-ра филос. наук [Genesis and features of spiritual communication through the media]. Moskva, pp. 569-575, 590.

- 14 Lipman U. (2004) *Obshhestvennoe mnenie* [Public opinion]. Moscow, p.16.
- 15 N.A.Nazarbaevtyн «Zhana onzhyldyk – zhana jekonomikalyk orleu – Kazakstannyn zhana mumkindikteri» Zholdauy (2012) [«New Decade-New Economic Recovery -New Opportunities in Kazakhstan» Message]. pp. 1-5.
- 16 Nojel'-Nojman Je. (1996) *Obshhestvennoe mnenie. Otkrytie spirali molchanija* [Public opinion. Opening a spiral of silence]. Moskva, pp.59-69.
- 17 Plotnikov A.V. (2016) *Globalizacija i ustojchivost' jazykov* [Globalization and the sustainability of languages]. *Modern science-intensive technologies*, no 6, pp. 55-56.
- 18 Poslanie Glavy gosudarstva Nazapbaeva N.A. napodu Kazaxstana «Kazaxstanskij put' – 2050: Edinaja cel', edinye intepesy, edinoe budushhee» [Message from the Head of the State NA Nazarbayev to the people of Kazakhstan «The Kazakhstani Way – 2050: The One-Purpose, One-Purpose, One-Future»]. *Our Kostanay*, 21 january, pp. 2-16.
- 19 Razumova L.V. (2013) *Politika mul'tikul'turalizma i sovremennye jetnokul'turnye i jazykovye processy* [Politics of multiculturalism and modern ethnocultural and linguistic processes]. pp. 21-27. (Electronic resource) – http://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/4_razumova.pdf.
- 20 Saduakas S. (2009) *Povyshenie statusa sociologii jazyka kak processa: dis.d-ra soc. nauk.* [Raising the status of the sociology of language as a process:]. p.163.
- 21 Saduakas S. (2017) *Jazykovaja socializacija i formirovanie social'nogo povedenija lichnosti* [Language socialization and the formation of social behavior of the individual]. *Almaty: Kazakh univercity*, p.392.
- 22 Shaukenova Z.K. (2010) *Social'noe vzaimodejstvie jetnosov v sovremennom kazahstanskom obshhestve* [Social interaction of ethnoses in modern Kazakhstan society]. *Astana*, p.10.
- 23 Shaukenova Z.K., Rakisheva B.I. (2015) *Gosudarstvennyj jazyk v sfere gosudarstvennogo upravlenija* [State language in the sphere of public administration]. *Kazakhstan-Spektr, KISI pri Prezidenta RK*, 2, pp.10-15.
- 24 Shumpeter J. *Kapitalizm, socializm i demokratija* [Capitalism, Socialism and Democracy]. <http://www.bibliotekar.ru/capitalizm-socializm-demokratiya/40.htm>, p.54.
- 25 Shvejcer A.D.(2014) *Teorija perevoda status problemy aspekta* [Theory of Translation the status of the aspect problem]. *Moskva, Nauka*, p.215
- 26 Stamps W. (1968) *Public Sociology: Research, action and change*. Chicago press, p.452.
- 27 Sulejmenova Je.D. (2014) *Ocherk politiki jazykovogo Renessansa v Kazahstane* [Essay on the policy of language Renaissance in Kazakhstan]. *Vestnik KazNU. Ser.filologicheskaja*. *Almaty*, 4(76), pp. 30-35.
- 28 Tameryan T.Yu. (2014) *Jazykovaja model' polikul'tupnogo mira: intepingvokul'tupnyj aspekt: diss. d-pa filol. nauk.* [Language model of the polycultural world: intrapelvokulturny aspekt: diss. Dr. phylol. sciences.]. *Nal'chik*, p. 460.
- 29 Tard G. (2010) *Obshhestvennoe Mnenie i tolpa* [Public Opinion and the crowd]. *In-t sociology RAN, KSP*.
- 30 V.M.Smokotin (2012) *Evropeiskoe mnogojazychye: ot gosudarstv-nactyi k mnogojazychnoi I polikulturnoi Evrope* [European multilingualism: from nation-states to multilingual and multicultural Europe]. *Tomsk university*, pp. 4-32.